

PREPOZICINIŲ PAŽYMINIŲ RŪŠYS

DALIJA TEKORIENĖ

Lietuvių kalbos sintaksės tyrinėjimuose keli prepoziciniai pažyminiai prieš vieną pažymimąjį žodį yra nagrinėti dviem požiūriais – pagal jų raišką ir pagal jų semantinius santykius su pažymimuoju žodžiu. Pagal raiškos formą pažyminiai esti derinamieji ir nederinamieji. Pagal semantinių santykių su pažymimuoju žodžiu vienodumą ar nevienodumą pažyminiai skirstomi į vienaarūšius ir nevienaarūšius. Derinamųjų ir nederinamųjų pažyminių skyrimas didesnių problemų nekelia. Pažyminių vienaarūšiškumas yra kur kas sudėtingesnis reiškinys. Lietuvių kalbos gramatikose jis nustatomas remiantis ne vienu kuriuo požymiu, o kelių požymių visuma, tačiau tie požymiai nėra iki galo griežtai nustatyti. „Sunkiausia nustatyti pažyminių, pasakytų būdvardžiais ar dalyviais ir turinčių bejungtukį ryšį, vienaarūšiškumą ir nevienaarūšiškumą“ (LKG, 1976, 574).

Abstrakčiai samprotaujant, vienaarūšių pažyminių problemą teisingiausiai būtų taip spręsti: pirmiausia reikėtų nustatyti bent pagrindines pažyminių rūšis, o paskui jau spręsti, kokie konkretūs pažyminiai prieš vieną pažymimąjį žodį yra vienaarūšiai ir nevienaarūšiai. Tai ir bandoma padaryti šiame straipsnyje, remiantis lietuvių kalbos faktais.

Atkreipus atidesnį žvilgsnį į tekstuose pasitaikančias kelių prepozicinių pažyminių grupes, kuriose pažyminiai nėra nei sujungti jungiamaisiais jungtukais, nei atskirti vienas nuo kito kableliais, matyti, kad tokių pažyminių tvarka nėra atsitiktinė: joje galima pastebėti kartais labai griežtas, o kartais bent gana ryškias apčiuopiamas tendencijas. Pagal galėjamą keisti pažyminių tvarką skiriami keturi pažyminių grupių tipai:

1. Grupės, kuriose pažyminių tvarkos visiškai negalima keisti, nes, ją pakeitus, gaunama frazė, kurios gramatinis taisyklingumas yra gana abejotinas.

(1) *geri aliejiniai dažai*

(1a) ? *aliejiniai geri dažai*

(2) *tipiškas naktinis grobuonis*

(2a) ? *naktinis tipiškas grobuonis*

- (3) *tuometinė laikinoji vyriausybė*
 (3a) ? *laikinoji tuometinė vyriausybė*
- (4) *pagrindinės žmogiškosios savybės*
 (4a) ? *žmogiškosios pagrindinės savybės*
- (5) *didžiosios kapitalistinės šalys*
 (5a) ? *kapitalistinės didžiosios šalys*
- (6) *vietinės ekonominės problemos*
 (6a) ? *ekonominės vietinės problemos*
- (7) *kaimyninė hitlerinė Vokietija*
 (7a) ? *hitlerinė kaimyninė Vokietija*
- (8) *vienintelis teisingas atsakymas*
 (8a) ? *teisingas vienintelis atsakymas*
- (9) *tokie ir panašūs klaidingi samprotavimai*
 (9a) ? *tokie ir klaidingi panašūs samprotavimai*
- (10) *įvairūs priešiški asmenys*
 (10a) ? *priešiški įvairūs asmenys*
- (11) *paprasciausias smalsus stebėtojas*
 (11a) ? *smalsus paprasciausias stebėtojas.*

2. Grupės, kuriose pažyminių išsidėstymo tvarką keisti galima, bet tai susiję su semantiniais pakitimais.

- (12) *išorinis elektrinis laukas*
 (12a) *elektrinis išorinis laukas*
- (13) *nacionalinė civilinė aviacija*
 (13a) *civilinė nacionalinė aviacija*
- (14) *puikus paskutinis skyrius*
 (14a) *paskutinis puikus skyrius*
- (15) *seni vietiniai gyventojai*
 (15a) *vietiniai seni gyventojai*

Ypač ryškus yra 14-ojo ir 15-ojo a pavyzdžių semantinis skirtumas. 15-ojo ir 15-ojo a pavyzdžių semantinius skirtumus galima išryškinti antonimiais ryšiais. 15-asis pavyzdys priešintinas greičiausiai su fraze *nauji vietiniai gyventojai* – *seni vietiniai gyventojai*, o 15-asis a pavyzdys priešintinas greičiausiai su fraze *vietiniai jauni gyventojai* – *vietiniai seni gyventojai*.

3. Grupės, kuriose pakeitus pažyminių tvarką, daiktavardinė frazė išlieka taisyklinga, jos semantika nesikeičia, tačiau vienokia pažyminių tvarka pasi-

taiko dažniau negu kitokia. Toliau pateiktuose pavyzdžiuose, pažymėtuose vien skaičiumi be raidės a, pažyminių seka yra natūralesnė, įprastesnė negu pavyzdžiuose, pažymėtuose skaičiumi su raide a.

(16) *ilga kaulėta ranka*

(16a) *kaulėta ilga ranka*

(17) *didelis šviežias sūris*

(17a) *šviežias didelis sūris*

(18) *stiprios vyriškos rankos*

(18a) *vyriškos stiprios rankos*

(19) *šiandieninis kraupus įvykis*

(19a) *kraupus šiandieninis įvykis*

4. Grupės, kuriose bet kuri pažyminių tvarka yra vienodai priimtina.

(20) *sausas storas pagalys*

(20a) *storas sausas pagalys*

(21) *gražus sveikas vaikas*

(21a) *sveikas gražus vaikas*

Priežastys, kodėl vienais atvejais būdvardžių seka yra labai griežta, kitais – ne taip labai griežta, o trečiais – laisva, nėra visiškai akivaizdžios. Pažyminių sekos negalima būtų paaiškinti vien būdvardžių gramatine morfologine ar darybine forma. Pavyzdžiui, 1-oje ir 2-oje frazėse turime tokią būdvardžių seką: *kokybinis būdvardis – priesagos -inis būdvardis*. Atrodytų, kad šitokia būdvardžių seka turėtų būti visada. Plg.: „Skirtinga ir šių (nevienarūšių – D. T.) pažyminių morfologinė sandara: pirmasis pažyminys pasakytas kokybiniu, o antrasis – santykinio būdvardžiu“ (LKG, 1976, 575). Tačiau 19-oje frazėje daug natūralesnė ir įprastesnė yra atvirkštinė būdvardžių tvarka: *priesagos -inis būdvardis – kokybinis būdvardis*. 14-oje frazėje šitokių būdvardžių tvarkos pakeitimas keičia frazės semantiką (*puikus paskutinis skyrius – paskutinis puikus skyrius*).

Būdvardžių sekos dėsningumą negalima būtų paaiškinti nei įvardžiutine būdvardžių forma. 3-oje ir 4-oje frazėse turime griežtą tvarką *priesagos -inis būdvardis – įvardžiutinis būdvardis*, ir tos tvarkos keisti negalima, o 5-oje frazėje keisti negalima atvirkštinės būdvardžių sekos *įvardžiutinis būdvardis – priesagos -inis būdvardis*.

Griežtą būdvardžių tvarką galima pastebėti ir tarp dviejų priesagos -inis būdvardžių (6-oji, 7-oji frazės), ir tarp dviejų būdvardžių, kuriuos priimta vadinti kokybiniais (8-oji, 9-oji, 10-oji, 11-oji frazės).

Taigi reikia manyti, kad prepozicinių pažyminių seką sąlygoja tam tikri skirtingi funkciniai ir semantiniai pažyminių tipai, kuriuos lietuviai intuityviai gerai pažįsta ir atitinkamai išdėsto.

Antrasis sintaksinis požymis, kuris liudija lietuvių kalboje esant skirtingų funkcinių pažymių tipų, yra jų tarpusavio parataksiniai ir hipotaksiniai santykiai. Lingvistinėje literatūroje terminai *parataksė* ir *hipotaksė* kartais yra vartojami nevienareikšmiškai. O. Achmanova parataksę ir hipotaksę aiškina kaip tam tikrą sintaksinių santykių raiškos būdą: „Parataksė – tai sintaksiniais santykiais susijusių elementų išdėstymas greta vienas kito be jokių sintaksinę priklausomybę nurodančių jungtukų. *Priešp.* hipotaksė, pavyzdžiui, rus. Надеюсь, вы придете? *priešp.* Надеюсь, что вы придете“ (Ахманова, 1966, 311–312). Šitaip suprantant parataksę ir hipotaksę, reikėtų išsiaiškinti šių terminų santykį su tuo, kas vadinama sindetiniu ir asindetiniu jungimu.

Dažniau terminai *parataksė* ir *hipotaksė* yra vartojami sintaksinių elementų hierarchiniams santykiams nusakyti. Parataksė – tai elementų lygiavertiškas išdėstymas tame pačiame sintaksiniame lygmenyje. Hipotaksė – elementų išdėstymas skirtinguose sintaksiniuose lygmenyse, vienas žemiau kito. Šitaip suprantant šiuos terminus, reikia išsiaiškinti jų santykį su tuo, ką vadiname koordinacija ir subordinacija. „Parataksė apima ne tik koordinacines konstrukcijas, bet ir visus kitus atvejus, kai du vienodo statuso vienetai yra vartojami greta vienas kito, pavyzdžiui, nors tarp pagrindinio sakinio ir pridedamųjų eliptinių elementų negalėtume pavartoti koordinuojamojo jungtuko, jie yra susiję parataksiniais santykiais¹. Panašiai ir hipotaksiniai santykiai suprantami plačiau negu vien tik šalutinio ir pagrindinio sakinio santykiai (pavyzdžiui, hipotaksiniai santykiai susiklosto tarp išplėtinių frazės narių, kurie nekeičia jos vietos viso sakinio sintaksinių santykių hierarchijoje²)“ (Quirk, et al., 1985, 919).

Parataksiniais ryšiais susiję prepoziciniai pažyminiai kiekvienas atskirai ir tiesiogiai charakterizuoja tą patį daiktavardžiu žymimą referentą. Nors tarp tokių pažymių nėra nei ilgesnių pauzių juos tariant, nei kablelių juos užrašant, tarp jų gali būti ir kableliai, ir jungiamasis jungtukas *ir*.

(22) *ilga kaulėta ranka*

(22a) *ilga ir kaulėta ranka*

(22b) *ilga, kaulėta ranka*

(23) *jo rimtas gražus veidas*

(23a) *jo rimtas ir gražus veidas*

(23b) *jo rimtas, gražus veidas*

Tokius pavyzdžius galima perfrazuoti ir taip:

(22c) *ranka, kuri yra ir ilga, ir kaulėta*

(23c) *jo veidas, kuris yra ir rimtas, ir gražus.*

¹ Lietuvių kalbos pavyzdys: *Jie aplanko daug įdomių vietų, dažnai sava mašina.*

² Lietuvių kalbos pavyzdys: *Studentai [kitoje gatvės pusėje [po didelė liepa [prieš parduotuvę]]] garsiai dainavo.*

Grafiškai parataksinius prepozicinių pažyminių ryšius galima vaizduoti taip:

$$\left. \begin{array}{l} \text{Adj}_1\text{N}_1 \\ \text{Adj}_2\text{N}_1 \\ \text{Adj}_n\text{N}_1 \end{array} \right\} \text{---} \rightarrow \text{Adj}_1 + \text{Adj}_2 + \dots + \text{Adj}_n\text{N}_1$$

Vis dėlto jungtukas *ir* nėra pažyminių parataksinių ryšių besąlyginis rodiklis, nes esama ir tokių atvejų, kai du pažyminiai, sujungti jungtuku *ir*, pažymi ne tą patį referentą.

(24) *socialinė ir kultūrinė sfera*

(25) *baltiškąs ir slaviškąs tipas*

Nors šiuose pavyzdžiuose būdvardžiai sujungti jungtuku *ir*, jų negalima perfrazuoti taip, kaip buvo perfrazuoti 22-asis ir 23-asis pavyzdžiai: *socialinė ir kultūrinė sfera* ≠ *sfera, kuri yra ir socialinė, ir kultūrinė*; *baltiškąs ir slaviškąs tipas* ≠ *tipas, kuris yra ir baltiškąs, ir slaviškąs*. 24-asis ir 25-asis pavyzdžiai gali būti perfrazuoti tik taip:

(24a) *socialinė sfera ir kultūrinė sfera*

(25a) *baltiškąs tipas ir slaviškąs tipas*.

Antra vertus, du pažyminiai, tarp kurių pavartotas jungtukas *ir* skamba nenatūraliai, gali būti susiję parataksiniais ryšiais, nes kiekvienas jų atskirai ir tiesiogiai charakterizuoja daiktavardžiu žymimą referentą, ir juos galima perfrazuoti taip, kaip buvo perfrazuoti 22-asis ir 23-asis pavyzdžiai.

(26) *geros mėlynos akys*

(26a) ? *geros ir mėlynos akys*

(26b) *mėlynos ir geros akys*

(26c) *akys, kurios yra ir geros, ir mėlynos*.

(27) *raudona taškuota suknelė*

(27a) ? *raudona ir taškuota suknelė*

(27b) ? *taškuota ir raudona suknelė*

(27c) *suknelė, kuri yra ir raudona, ir taškuota*

Nors parafrazės, pažymėtos raide *c*, ir nėra visiškai natūralios, tačiau jos vis dėlto įmanomos ir svarbiausia jos nekeičia frazės semantikos taip, kaip jos pakeitė 24-ojo ir 25-ojo pavyzdžių semantiką. Vadinas, pažyminių parataksei nustatyti neužtenka vien jų koordinacinių ryšių, svarbu įsigilinti į jų santykius su pažyminiuoju žodžiu.

Hipotaksiniais ryšiais susiję pažyminiai pažymi ne tiesiogiai daiktavardį, o daiktavardžio ir arčiau jo einančio pažyminio junginį. Grafiškai tokių pažyminių ryšiai vaizduojami skliausteliais:

(Adj₁ (Adj₂ (Adj₃ ... (Adj_n N))))

Tarp hipotaksiškai susijusių pažyminių pavartojus jungtuką *ir*, gaunamos visiškai netaisyklingos frazės, be to, hipotaksiniais ryšiais susiję pažyminiai niekada neskiriami kableliais.

- (28) *(teisingas (politinis sprendimas))*
 (28) * *teisingas ir politinis sprendimas*
 (28b) * *teisingas, politinis sprendimas*
 (29) *(klastingas (naktinis grobuonis))*
 (29a) * *klastingas ir naktinis grobuonis*
 (29b) * *klastingas, naktinis grobuonis*
 (30) *(dažnas (neturtingas žmogus))*
 (30a) * *dažnas ir neturtingas žmogus*
 (30b) * *dažnas, neturtingas žmogus*
 (31) *(kasdieninis (pedagoginis darbas))*
 (31a) * *kasdieninis ir pedagoginis darbas*
 (31b) * *kasdieninis, pedagoginis darbas.*

Vėlgi iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad parataksiniai ryšiai egzistuoja tarp kokybinių būdvardžių, o hipotaksiniai – tarp kokybinių ir priesagos *-inis* būdvardžių. Tačiau tai būtų skubota išvada, nes hipotaksiniai ryšiai gali egzistuoti ir tarp dviejų būdvardžių, kuriuos įprasta laikyti kokybiniais (30-asis pavyzdys), ir tarp dviejų priesagos *-inis* būdvardžių (31-asis pavyzdys). Antra vertus, parataksiniai ryšiai gali egzistuoti ir tarp kokybinio, ir priesagos *-inis* būdvardžio:

- (32) *biurokratiniai konservatyvūs metodai*
 (32a) *biurokratiniai, konservatyvūs metodai*
 (32b) *biurokratiniai ir konservatyvūs metodai*
 (32c) *metodai, kurie yra ir biurokratiniai, ir konservatyvūs.*

Paiškinti, kodėl vienas atvejais tarp pažyminių susiklosto parataksiniai, o kitais atvejais hipotaksiniai santykiai, galima, matyt, tik skirtingais funkciniais pažyminių tipais. Jei būdvardžiai priklauso skirtingiems pažyminių tipams, jie yra susiję hipotaksiniais ryšiais, todėl tarp jų jungtuko *ir* arba kablelio vartoti negalima. Jei būdvardžiai priklauso tam pačiam pažyminių tipui, jie yra susiję parataksiškai, ir todėl tarp jų vartoti jungtuką *ir* arba kablelį dažniausiai galima.

Taigi ir prepozicinių pažyminių tvarka prieš pažymimąjį žodį, ir jų parataksiniai bei hipotaksiniai santykiai verčia mus daryti prielaidą, kad egzistuoja tam tikri intuityviai suvokiami pažyminių funkciniai tipai. Ar yra kokia nors priklausomybė tarp pažyminių tvarkos ir jų hipotaksinių arba parataksinių tarpusavio santykių? Atrodo, kad tokia priklausomybė neabejotinai yra. Ją galima nusakyti taip: jei pažyminiai susiję hipotaksiškai, jų tvarka yra griežta, jei pažyminiai susiję parataksiškai, jų tvarka nėra labai griežta, dažnai ji būna netgi laisvai pasirenkama.

Pabandykime su šiais dviem prepozicinių pažyminių sintaksiniais požymiais atlikti eksperimentą, kurį atliko C. Bachas su anglų kalbos pažyminiais

(Bache, 1978). Paimkime frazes su dviem hipotaksiškai susijusiais būdvardžiais, kurių tvarka yra griežta, ir pabandykime prie kiekvieno iš jų jungtuku ir prijungti parataksiškai susijusį pažyminį. Pamatysime, kad šiuo atžvilgiu dvių hipotaksiinių pažyminių grupės esti dvių skirtingų tipų.

1. Pažyminių grupės, kuriose parataksiškai prijungti kitą pažyminį galima tik prie antrojo būdvardžio, o prie pirmojo būdvardžio jokių kitų parataksiškai susijusių pažyminių prijungti negalima:

(Adj₁ (Adj₂ (N))) – (Adj₁ (Adj₂ + Adj)₃ (N))

(33) *dar vienas panašus neprotingas poelgis*

(33a) *dar vienas panašus neprotingas ir neatsargus poelgis*

(33b) * *dar vienas panašus ir neatsargus neprotingas poelgis*

(34) *dažnas neturtingas valstietis*

(34a) *dažnas neturtingas ir nusivylęs valstietis*

(34b) * *dažnas ir nusivylęs neturtingas valstietis*

(35) *šiandieninis kraupus įvykis*

(35a) *šiandieninis kraupus ir netikėtas įvykis*

(35b) * *šiandieninis ir netikėtas kraupus įvykis.*

2. Pažyminių grupės, kuriose parataksiškai prijungti kitą pažyminį galima tik prie pirmojo būdvardžio, o prie antrojo būdvardžio jokių kitų parataksiškai susijusių pažyminių prijungti negalima:

(Adj₁ (Adj₂ (N))) – (Adj₁ + Adj)₃ (Adj₂ (N))

(36) *dailus vaikiškas drabužis*

(36a) *dailus ir minkštas vaikiškas drabužis*

(36b) * *dailus vaikiškas ir vilnonis drabužis*

(37) *prieštaringas kūrybinis kelias*

(37a) *prieštaringas ir sunkus kūrybinis kelias*

(37b) *prieštaringas kūrybinis ir mokslinis kelias = prieštaringas kūrybinis kelias ir mokslinis kelias*

(38) *nelaiminga pirmoji meilė*

(38a) *skaudi ir nelaiminga pirmoji meilė*

(38b) * *nelaiminga vaikiška ir pirmoji meilė.*

Taigi pagal abu prepozicinių pažyminių sintaksinius požymius (jų tvarką ir galimybes prisijungti parataksiškai susijusį pažyminį), galima skirti tris pažyminių rūšis:

1) pažyminiai, kurių negalima išplėsti parataksiniu būdu ir kurie eina prieš pažyminius, lengvai prisijungiančius parataksiškai susijusius pažyminius;

2) pažyminiai, kurių negalima išplėsti parataksiniu būdu ir kurie eina po pažyminių, lengvai prisijungiančius parataksiškai susijusius pažyminius;

3) pažyminiai, kuriuos parataksiškai išplėsti galima ir kurie užima vidurinę padėtį tarp frazės pirmojo pažyminio ir pažyminio, einančio arčiausiai daiktavardžio, kurių parataksiškai išplėsti negalima.

Visų trijų rūšių pažyminiai gali būti pavartoti ir vienoje frazėje.

(39) *reta sudėtinga ekonominė sfera*

(39a) *reta sudėtinga ir prieštaringa ekonominė sfera*

(40) *vakarykštis svarbus politinis įvykis*

(40a) *vakarykštis svarbus ir netikėtas politinis įvykis*

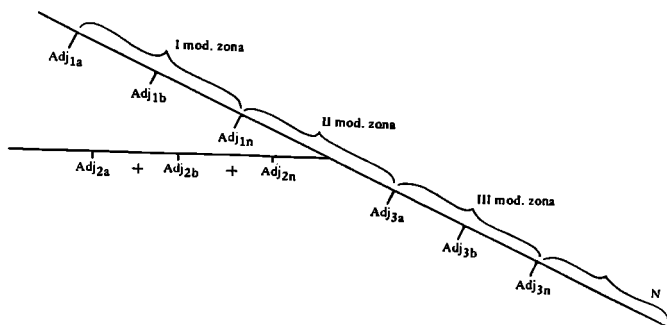
(41) *paskutinis ilgas kosminis skrydis*

(41a) *paskutinis ilgas ir labai reikšmingas kosminis skrydis*

(42) *įvairios neaiškios psichologinės priežastys*

(42a) *įvairios neaiškios ir sudėtingos psichologinės priežastys*

Pagal išskirtąsias pažyminių rūšis skiriamos trys prepozicinės modifikacijos zonos, kuriose pažyminių sintaksiniai ryšiai grafiškai vaizduojami taip:

Kokias funkcijas atlieka kiekvienos modifikacinės zonos pažyminiai?

Pirmosios zonos pažyminiai stovi arčiausiai vadinamųjų daiktavardžio determinantų (įvardžių bei įvairių kvantorinių žodžių).

(43) *Šis paskutinis ilgas ir reikšmingas kosminis skrydis*

(44) *Daugelis įvairių neaiškių ir sudėtingų psichologinių priežasčių*

(45) *kažkoks tikras netašytas kaimo bernas*

(46) *trys pagrindiniai melagingi teisminiai parodymai*

(47) *visos ankstesnės neaiškios geologinės sistemos*

(48) *kiekviena vėlesnioji pavykusi komiška rolė*

Tokia pirmosios modifikacinės zonos pažyminių pozicija aiškintina tuo, kad funkcinio atžvilgiu jie arčiausiai susiję su daiktavardžio determinантаis.

Vadinasi, kaip ir daiktavardžio determinantai, jie atlieka išskiriamąją funkciją, ir juos galima vadinti skiriamaisiais pažyminiais.

Trečiosios modifikacinės zonos pažyminiai stovi arčiausiai pažymimojo daiktavardžio, vadinasi, iš visų prepozicinių pažyminių jie ir funkciškai turi būti arčiausiai su juo susiję. Tokių pažyminių semantinė funkcija išryškėja, palyginus pažyminių grupes su tuo pačiu daiktavardžiu, kurios skiriasi tik tuo, kad viena iš jų neturi jokio trečiosios zonos pažyminio.

(50) *sudėtingos ir įdomios problemos*

(51) *sudėtingos ir įdomios ekonominės problemos.*

50-ajame pavyzdyje būdvardžiais *sudėtingos* ir *įdomios* yra charakterizuojamos kažkokios konkrečiau nespacificuojamos problemos. Tuo tarpu 51-ajame pavyzdyje tais pačiais būdvardžiais charakterizuojamųjų problemų ratas yra žymiai susiaurintas – tai ne bet kokios (ir nežinia kokios), o tik *ekonominės problemos*. Vadinasi, būdvardis *ekonominės* siaurina kitais dviem būdvardžiais charakterizuojamojo referento apimtį, išskirdamas tam tikrą jo poklasį ar porūšį. Tokius pažyminius galima vadinti rūšiniais, nes jie atlieka klasifikacinę funkciją. Šią funkciją dažnai atlieka priesagos *-inis* būdvardžiai. Tačiau ją gali atlikti ir įvardžiuotiniai, ir kokybiniai būdvardžiai, daiktavardžio kilmininkas ir kai kurie kiti žodžiai.

Antrosios modifikacinės zonos pažyminiai atlieka charakterizuojamųjų pažyminių funkciją, nurodydami įvairius aprašomuosius daiktavardžiu žymimo referento požymius.

(52) *gražus, didelis, geltonas, sunkus, riebūs ir storas sūris*

Charakterizuojamąją funkciją dažniausiai atlieka kokybiniai būdvardžiai, tačiau ją gali atlikti ir tam tikri priesagos *-inis* būdvardžiai, dalyviai ir pan.

Taigi lietuvių kalboje gali būti skiriamos 3 pagrindinės pažyminių rūšys: **skiriamieji, aprašomieji ir rūšiniai pažyminiai**. Šios trys pažyminių rūšys skiriasi ne tik savo specifine semantine funkcija, bet ir daugeliu sintaksinių bei morfologinių požymių: griežta tvarka prieš pažymimąjį daiktavardį, gebėjimu prisijungti kitą parataksiškai susijusį pažyminį ar laipsnio prieveiksmį, transformacinėmis galimybėmis ir daugeliu kitų požymių, kuriuos dar reikia ištirti. Galimas dalykas, kad tolimesni tyrinėjimai parodys, kad yra ir tam tikri objektyviai nustatomi pagrindinių pažyminio rūšių porūšiai.

Pažyminio rūšis nustatoma, suvokus jo semantinę funkciją pagal jo santykius su pažymimuoju žodžiu. Tačiau tai galima padaryti lengviau ir objektyviau pagal jo poziciją tokių pažyminių atžvilgiu, prie kurių galima prijungti parataksiškai susijusį kitą pažyminį, kaip tai buvo daroma šiame straipsnyje. Praktiškai šią nustatymo procedūrą galima dar supaprastinti, paėmus tipišką kokybinį būdvardį, kuris paprastai atlieka charakterizuojamąją funkciją, tokį pavyzdžiui, kaip *įdomus, gražus*, ir pagal jį lyginti kito pažyminio

poziciją junginyje su tuo pačiu daiktavardžiu. Jei pažymynys eina prieš tokį būdvardį, jis priklauso pirmajai modifikacinei zonai ir atlieka skiriamąją funkciją. Jei pažymynys eina po tokio būdvardžio, jis priklauso antrajai (rūšinei) modifikacijos zonai ir atlieka klasifikuojamąją funkciją. Jei tarp pažyminio ir *įdomus, gražus* tipo būdvardžio susidaro parataksiniai ryšiai, jis priklauso antrajai modifikacinei zonai ir taip pat atlieka charakterizuojamąją (aprašomąją) funkciją.

Visų trijų nevienarūšių pažyminių tipai gali būti vartojami prieš daiktavardį atskirai, t. y. po vieną, arba jie gali sudaryti 4 nevienarūšių pažyminių kombinacijas.

1. I, II ir III zonos pažyminiai
 - (53) *vienintelė sunki psichologinė problema*
 - (54) *paskutinė saulėta rudens diena*
2. I ir II zonos pažyminiai
 - (55) *vienintelė sunki problema*
 - (56) *paskutinė saulėta diena*
3. I ir III zonos pažyminiai
 - (57) *vienintelė psichologinė problema*
 - (58) *paskutinė rudens diena*
4. II ir III zonos pažyminiai
 - (59) *sunki psichologinė problema*
 - (60) *saulėta rudens diena*
5. I zonos pažymynys
 - (61) *vienintelė problema*
 - (62) *paskutinė diena*
6. II zonos pažymynys
 - (63) *sunki problema*
 - (64) *saulėta diena*
7. III zonos pažymynys
 - (65) *psichologinė problema*
 - (66) *rudens diena*

Išskirtosios pažyminių rūšys ne tik patikslina mūsų supratimą apie vienarūšius ir nevienarūšius pažyminius, bet ir leidžia kryptingiau tirti būdvardžių semantiką, jų funkcijas, sintaksinius požymius bei sinonimiką su kitomis kalbos dalimis išreikštais pažyminiais.

TYPES OF PREMODIFYING ATTRIBUTES IN LITHUANIAN

Summary

The study of the paratactical and hypotactical relationship between two or more premodifying adjectives, and the principles governing their sequential ordering points to the exist-

ence of three modification zones in the Lithuanian poly-adjectival nominal phrases. Accordingly, three types of premodifying attributes are distinguished: specifying, characterizing (descriptive) and classifying attributes.

LITERATŪRA

Ахманова, 1966 – Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., 1966.

Bache, 1978 – Bache C. The Order of Premodifying Adjectives in Present-Day English. Odense University Press, 1978.

Balkevičius, 1963 – Balkevičius J. Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė. V., 1963.

Girdenienė, 1981 – Girdenienė D. Derinamojo pažyminio vieta tarminėje ir bendrinėje lietuvių kalboje // Baltistica, 1981. XVII(2). P. 156–167.

LKG, 1976 – Lietuvių kalbos gramatika. V., 1976. T. 3.

LKRS, 1976 – Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba. V., 1976. P. 210–213.

Quirk, 1985 – Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Languages. Longman, 1985.

Teyssier, 1963 – Teyssier J. Notes on the Syntax of the Adjective in Modern English. Lingua. N 20, 1968, P. 225–249.

Įteikta
1988 m. kovo mėn.

VVU Anglų filologijos
katedra